

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ ZALĂU

**ACTA
MVSEI POROLISSENSIS**

XLII

ISTORIE – ETNOGRAFIE

ZALĂU

2020

EDITOR ȘEF: Dr. Corina BEJINARIU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Horea Pop – redactor-șef

Valer Simion Cosma – responsabil număr curent

Andrei Herța – secretar de redacție

Ábran Ágota – membru

Marin Pop – membru

COLEGIUL EDITORIAL

Dr. Gheorghe LAZAROVICI, Universitatea Eftimie Murgu, Caransebeș, România

Dr. Tiberius BADER, Hemmingen, Baden-Wurttemberg, Germania

Conf. univ. dr. Gelu FLOREA – Departament Istorie Antică și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca (România)

Cercet. șt. I dr. Coriolan H. OPREANU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei (Academia Română), Cluj-Napoca, România

Cercet. șt. II dr. Ioan STANCIU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei (Academia Română), Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Sorin MITU – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Adrian IVAN – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Drd. Dan Octavian PAUL, Muzeul Banatului, Timișoara, România

Dr. Cornel Ban, profesor asociat de Economie Politică Internațională, Copenhagen Business School, Danemarca

Dr. Daniela Gabor, profesoară de Economie și Macro-finanțe, University of the West of England, Bristol, UK

Lect. univ. Dr. Vlad Popovici, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, România

Lect. univ. Dr. Sorin Gog, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea Babeș-Bolyai, România

Prof. Dr. Manuela Boatcă, profesoară de Sociologie și directoare a Programului de Studii Globale, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Germania

Dr. Magda Matache, Harvard T.H. Chan School of Public Health, USA

Dr. Irina Marin, profesoară asistentă în Istorie Politică, Utrecht University, Olanda.

Conf. univ. Dr. Edit Szegedi, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, România

Asist. univ. Dr. Ștefan Baghiu, Facultatea de Litere, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, România

Responsabilitatea pentru conținutul științific al articolelor, pentru formulări și calitatea rezumatelor în limbă străină revine în întregime autorilor.

Imagine copertă: Arhiva Clement Ștefan.

ACTA MVSEI POROLISSENSIS

Anuarul Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău

Orice corespondență referitoare la publicație va fi trimisă pe adresa: MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ ZALĂU, RO–450042 Zalău. Str. Unirii, nr. 9 Tel.: 004-0260–612223, fax: 004-0260–661706 e-mail: muzeul.zalau@gmail.com	Toute correspondance sera envoyée à l'adresse: MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE SI ARTA ZALAU, RO–450042 Zalău. Str. Unirii, nr. 9 Tel.: 004-0260–612223, fax: 004-0260–661706 e-mail: muzeul.zalau@gmail.com
---	---

© EDITURA POROLISSUM A MUZEULUI JUDEȚEAN

ISSN 1016–2801

Tipar: S.C. MEGA PRINT S.R.L. CLUJ-NAPOCA

CUPRINS – SUMMARY – RÉSUMÉ

IONUȚ MUSCA. <i>IN HONOREM</i>	7
MARIN POP	

PERIFERII LOCALE, PERIFERII IMPERIALE

TRANSYLVANIA ACROSS EMPIRES. MANUELA BOATCĂ AND ANCA PÂRVULESCU INTERVIEWED BY ÁGOTA ÁBRÁN.....	11
--	----

TRANSYLVANIA DINCOLO DE IMPERII. MANUELA BOATCĂ ȘI
ANCA PÂRVULESCU INTERVIEWATE DE ÁGOTA ÁBRÁN

ORGANIZING ECONOMIC GROWTH: ROMANIA AND TRANSYLVANIA ON THE EVE OF THE GREAT WAR.....	15
--	----

CORNEL BAN

ORGANIZAREA CREȘTERII ECONOMICE: ROMÂNIA ȘI
TRANSYLVANIA ÎN AJUNUL MARELUI RĂZBOI

GRUPURI DE PECENEGI PE VALEA MIJLOCIE A TÂRNAVEI MARI.....	31
--	----

ADRIAN NICOLAE ȘOVREA

GROUPS OF PECHENEGS IN THE MIDDLE VALLEY OF TÂRNAVA MARE

„ET MULTA MALA FECERUNT INTER CHRISTIANOS ET INTRAVERUNT TRANSILVANIAM” CRUCIADA DIN ANUL 1514 ȘI ASPECTELE PRIVIND LUPTELE DE LA SOMEȘENI.....	43
---	----

ERICH NORIS SZAKÁCS

„ET MULTA MALA FECERUNT INTER CHRISTIANOS ET
INTRAVERUNT TRANSILVANIAM” THE 1514 CRUSADE AND
THE ASPECTS REGARDING THE SOMEȘENI BATTLES

EXTRAGERE, TRANSFORMARE ȘI COMODIFICARE A NATURII ÎN CONTEXT IMPERIAL ȘI POST-IMPERIAL. INCURSIUNI PRELIMINARE ÎN ISTORIA CĂII FERATE SALVA-VIȘEU..	53
--	----

ANDREI HERȚA, VALER-SIMION COSMA

EXTRACTION, TRANSFORMATION AND COMODIFICATION OF NATURE
IN AN IMPERIAL AND POST-IMPERIAL CONTEXT. PRELIMINARY
EXPLORATIONS IN THE HISTORY OF THE SALVA-VIȘEU RAILROAD

ORADEA, IMPORTANT NOD DE CALE FERATĂ PE RELAȚIA VEST-EST, LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX.....	67
---	----

LUCIA MANOLICĂ

ORADEA, AN IMPORTANT RAILWAY JUNCTION BETWEEN WESTERN AND
EASTERN EUROPE, AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

ANY NEWS ABOUT THE WAR? ROMANIAN MAP CONSUMPTION DURING THE FIRST WORLD WAR.....73

SILVIU ANGHEL

VREO ȘTIRE DESPRE RĂZBOI? CONSUMUL DE HARTĂ ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

OCTAVIAN TĂSLĂUANU ȘI PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. CAMPANIA DIN GALIȚIA..... 83

PETRE DIN

OCTAVIAN TĂSLĂUANU AND THE FIRST WORLD WAR. THE MILITARY CAMPAIGN IN GALICIA

ASPECTE PRIVIND PRELUAREA TRIBUNALULUI SATU MARE ÎN ANUL 1919 95

SĂLCEANU MIHAELA

ASPECTS REGARDING THE TAKING OVER THE SATU MARE COURT IN 1919

ÎNCERCĂRI DE MODERNIZARE A RURALULUI SĂLĂJEAN ÎN ULTIMUL DECENIU AL PERIOADEI INTERBELICE 123

MARIN POP

ATTEMPTS TO MODERNIZE THE RURAL AREA IN SALAJ IN THE LAST DECADE OF THE WAR PERIOD

RACISM IN INTERWAR ROMANIAN PRESS. DISSEMINATORS AND INFLUENCES IN *SOCIETATEA DE MÂINE*: A CASE STUDY..... 151

FLAVIA CRAIOVEANU

RASISMUL ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ. PROPAGATORI ȘI INFLUENȚE ÎN *SOCIETATEA DE MÂINE*: STUDIU DE CAZ

FEMEI SUB JURĂMÂNTUL LUI HIPOCRATE. DOCTORIȚELE SĂLAJULUI INTERBELIC 173

MIHAELA SABOU

WOMEN UNDER THE OATH OF HYPOCRATES. THE DOCTORS OF THE INTERWAR SALAJ

PERIFERII SIMBOLICE: LOCALISM, DEZ-IDEOLOGIZARE ȘI DE-NAȚIONALIZARE ÎN CLUJUL ROMÂNESC CONTEMPORAN 179

SORIN MITU

SYMBOLIC PERIPHERIES: LOCALISM, DE-IDEOLOGIZATION AND DENATIONALIZATION IN CONTEMPORARY ROMANIAN CLUJ

ETNOGRAFIE, NUMISMATICĂ ȘI ISTORII LOCALE

TEZAUURUL MONETAR DE LA ȘIMLEU SILVANIEI, SECOLUL XVIII-XIX189

EMANOIL PRIPON

THE MONETARY HOARD OF ȘIMLEU SILVANIEI, 18TH-19TH CENTURY

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ PE VALEA TÂRNAVEI MARI ÎN TRANSCRIEREA FONETICĂ REALIZATĂ DE MICHAEL CONRAD VON HEYDENDORFF CEL BĂTRÂN (1773)..... 207

ELA COSMA

ROMANIAN LANGUAGE SPOKEN ON THE TARNAVA MARE VALLEY IN THE PHONETIC TRANSCRIPT MADE BY MICHAEL CONRAD VON HEYDENDORFF THE YOUNGER (1773)

ASPECTE DEMOGRAFICE DIN ȚARA OĂȘULUI LA FINALUL SECOLULUI AL XVIII-LEA	221
PAULA VIRAG	
DEMOGRAFIC ASPECT OF THE OAS REGION AT THE END OF THE 18 TH CENTURY	
VALORI DE PATRIMONIU TEHNIC LA ORADEA – FRAGMENTE DIN ISTORIA CELOR DOUĂ OROLOGII UNICE ALE BISERICII REFORMATE „ORAȘUL NOU”	231
HOCHHAUSER RONALD	
VALUES OF TECHNICAL HERITAGE IN ORADEA – CHAPTERS FROM THE HISTORY OF THE TWO UNIQUE CLOCKS OF THE REFORMED CHURCH „ORAȘUL NOU”	
NUMĂRUL ȘI MĂRIMEA DEMOGRAFICĂ A LOCALITĂȚILOR DIN PLASA CEHU SILVANIEI (1850–1941)	237
AUGUSTIN-LEONTIN GAVRA	
NUMBER AND DEMOGRAPHIC SIZE OF THE CEHU SILVANIEI REGIONS’ LOCALITIES 1850–1941	
PROTOPOPIATULUI ORTODOX UNGURAȘ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. STRUCTURI PAROHIALE, CREDINCIOȘI, PROTOPOPI ȘI PREOȚI	245
COSMIN-CĂTĂLIN LAZAR	
THE UNGURAȘ ORTHODOX ARCHDIOCESE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY. PARISH STRUCTURES, BELIEVERS, DEANS AND PRIESTS	
NOUL URBAN E VECHIUL RURAL. CAZUL ARHITECTURII ȚĂRĂNEȘTI „MODERNE”	257
CAMELIA BURGHELE	
THE NEW URBAN IS THE OLD RURAL. THE CASE OF “MODERN” PEASANT ARCHITECTURE	
COMUNITĂȚILE RURALE DE PE VALEA ALMAȘULUI – IDENTITĂȚI ETNICE.....	271
OLIMPIA MUREȘAN	
THE RURAL COMMUNITIES FROM VALEA ALMAȘULUI – ETHNIC IDENTITIES	

VARIA

RELAȚII CULTURALE DE BUNĂ VECINĂTATE LA FRONTIERA DE NORD-VEST A ROMÂNIEI CU CEHOSLOVACIA. TURNEUL CULTURAL AL CORULUI SMETANA DIN UJGOROD ÎN ROMÂNIA (APRILIE-MAI 1938).....	285
CLAUDIU PORUMBĂCEAN	
GOOD NEIGHBORLY CULTURAL RELATIONS AT THE NORTHWEST BORDER OF ROMANIA WITH CZECHOSLOVAKIA. THE CULTURAL TOUR OF SMETANA CHOIR FROM UJGOROD IN ROMANIA (APRIL-MAY 1938)	
THE HISTORY ALIENATION IN ROMANIA IN '60-'80 OF THE 20 TH CENTURY.....	293
GABRIEL MOISA, LIVIA BUCUR	
ALIENAREA ISTORIEI ÎN ROMÂNIA ANILOR 60-80 AI SECOLULUI XX	

RECENZII

- PETRE DIN, PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. *VIAȚĂ COTIDIANĂ ȘI MENTALITĂȚI COLECTIVE*, EDITURA NAPOCA STAR, CLUJ-NAPOCA, 2019.....301
FAZAKAS LASZLO
- JASON HICKEL, DIVIZIUNEA. *SCURT GHID DESPRE INEGALITATEA GLOBALĂ ȘI SOLUȚIILE SALE*, EDITURA IDEA DESIGN & PRINT, CLUJ, 2019, 287 P. 305
VALER-SIMION COSMA

GRUPURI DE PECENEGI PE VALEA MIJLOCIE A TÂRNAVEI MARI

ADRIAN NICOLAE ȘOVREA*

GROUPS OF PECHENEGS IN THE MIDDLE VALLEY OF TÂRNAVA MARE

ABSTRACT: After the disappearance of the Pechenegs in the extracarpathian space following the defeat of Lebunion in 1091, until the beginning of the 13th century, the Hungarian kings will gradually bring under control the entire intracarpathian space. At each advance, fortifications are build and defended by border populations such as Szeklers and Pechenegs, but also Romanian populations and German settlers. The documents are incomplete regarding the presence of the Pechenegs in Transylvania, but studying the toponymy, we have three groups of Pechenegs in Transylvania: 1. The hungarianized Pechenegs – the Bissenians; 2. Extracarpathian Pechenegs (marked with the toponym of “pagans” and Turkish origins toponyms in southern Transylvania – Făgăraș area); 3. Members of some Pecheneg tribes, namely Tolmács (Tâlmăciu, Sibiu County), Külbey (Culpiu – Kölpény, Mureș County) and Baj (Boiu in Alba County, Hunedoara, Mureș, etc.). On the middle valley of Târnavă Mare we have reported groups of Pechenegs based on toponymy at Beșa (today Stejărenii, Mureș County) and Boiu (Mureș County). The Hungarian name of Târnavă is Küküllő, a name of Turkish origin most likely inherited from the Pechenegs by the Hungarians.

KEYWORDS: Târnavă Mare valley, Pechenegs, Szeklers, toponymy, Beșa, Boiu, Apa family, bissenii.

REZUMAT: După dispariția puterii pecenege din spațiul extracarpatic în urma înfrângerii din 1091 de la Lebunion, până la începutul secolului al XIII-lea regalitatea maghiară va aduce treptat sub control întreg spațiul intracarpatic. La fiecare înaintare sunt ridicate prisăci, linii defensive fortificate, apărute de populații grănicere precum secuii și pecenegii, dar și români și coloniști germani. Documentele sunt lacunare cu privire la prezența pecenegilor în Transilvania. Studiind toponimia distingem trei grupuri de pecenegi prezenți în Transilvania: 1. Pecenegii „maghiarizați” – bissenii; 2. Pecenegii extracarpatici (semnalați cu toponimul de „păgâni” și cu alte toponime turanice în sudul Transilvaniei zona Făgăraș); 3. Membrii ai unor triburi de pecenegi: Tolmács (Tâlmăciu, jud. Sibiu), Külbey (Culpiu – Kölpény, jud. Mureș) și Baj (Boiu în jud. Alba, Hunedoara, Mureș etc.). Pe valea mijlocie a Târnavei Mari avem semnalate grupuri de pecenegi, pe bază toponimică, la Beșa (azi Stejărenii, jud. Mureș), Boiu (jud. Mureș) și Țopa (jud. Mureș). Numele în maghiară a Târnavei este Küküllő, denumire cu origine turanică cel mai probabil moștenit de la pecenegi de către maghiari.

CUVINTE cheie: Valea Târnavei Mari, pecenegi, secui, toponimie, Beșa, Boiu, familia Apa, bissenii

1. INTRODUCERE

Pecenegii fac parte din neamul türçilor (turanicilor), fiind originari din Asia centrală și au format, după modelul tuturor popoarelor türçice, o confederație care a ajuns în secolele X-XI să domine stepile europene de la Dunăre la Don.

În secolul al X-lea Constantin Porfirogenetul ne spune că pecenegii erau organizați în 8 triburi, fiecare cu un ținut al său, iar în jurul anului 948 ocupau un teritoriul întins de la Dunăre la Don. În „Geografia persană anonimă” sunt semnalate pentru anul 982 două mari grupuri de pecenegi: pecenegii-türçi și

* Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, e-mail: sovrea_adrian@yahoo.com.

pecenegi-khazari; primii ocupau stepele pontice și erau parte a unei confederații proprii, în timp ce ultimii se aflau sub dominația confederației chazare și vor dispărea din istorie după invazia uzilor. De la Ioannes Skylites aflăm că pe parcursul secolului al XI-lea, împinși de uzi spre vest, pecenegii erau organizați în 13 triburi.

Cercetătorul Victor Spinei consideră că pecenegii ocupau teritoriul începând din nordul Dunării de Jos, din câmpia munteană de pe malul opus Silistrei, până la Nipru. La mijlocul secolului al XI-lea pecenegii ocupau un teritoriul mai puțin întins, între Dunăre și Nistru, dincolo de Nistru fiind uzii¹.

Știm de la Constantin Porfirogenetul că patru din cele opt triburi locuiau dincoace de fluviul Nipru spre apus: tribul Yazı-Qapan (Kapan) se învecina cu Bulgaria, tribul Gyla (Jula) se învecina cu țara turcilor (ungurilor), tribul Haravoe (Baj) se mărginea cu principatul Rus', iar ținutul Iabdiertim (Érdem) se învecina cu regiunile tributare rus' anume derblenii, lentzenii și cu ceilalți slavi².

Același Constantin Porfirogenetul ne spune că: „țara pecenegilor se află la o depărtare de cinci zile de drum de Uzia și Chazaria, de șase zile de drum de Alania, de zece zile de drum de Mordia, de o zi de drum de Rusia, de patru zile de drum de țara turcilor (ungurilor n.m.) și de jumătate de zi de drum de Bulgaria. Ea e foarte aproape de Cherson, însă ceva mai departe de Bosfor (strâmtoarea Kerci n.m.)”³. Această informație lasă loc de interpretare: care e țara pecenegilor? Se referă doar la centrul de putere din apropierea Chersonului? Sau la tot teritoriul descris, de la Dunărea de Jos la Nipru? Dacă doar centrul de putere este văzut ca „țara pecenegilor” și se afla la nord de Cherson, atunci triburile ocupau teritorii limitrofe centrului de putere, iar tribul Gyla domina politic și peste Transilvania învecinându-se astfel cu Tourkia (teritoriul ungarilor din Pannonia).

Pecenegii aveau un mod de viață nomad specific populațiilor stepelor și erau organizați într-o confederație de triburi conduse de căpetenii (hani). În momente cruciale ale existenței lor aveau un khagan, care conducea peste toți ceilalți, însă a lipsit centralizarea politică. Triburile pecenege **nu** erau unitare, adesea luptându-se între ele⁴.

Cele 8 triburi pecenege conform bizantinilor sunt Cuartizitur (Kuartizitur), Scyrucalpei (Syrukalpei), Borotalmat, Bulatzopon, Giazihopon (Ghazi-chopon), Gyla de Jos (Kato Gyla/ Habuxigyla), Haravoe (Charaboi) și Iabdiertim (Iavdierti)⁵. Forma turanică a numelor a fost propusă în felul următor: Kūerçi-Čur, Suru Kūl Bey, Boru Tolmač, Bula-Čopon, Yazı-Qapan, (Qabuqšin)-Yula, Qara Bay și Yavdi ertim⁶. Numele triburilor pecenege sunt întâlnite și la arabul Mas'udi sub forma următoare: Čur, Kulpej, Talmač, Čopon, Chopon, Jyla, Charawoj și Ārtim⁷. Constantin Porfirogenetul ne spune că trei dintre triburi erau de origine kangară: Iavdierti (Iabdiertim), Kuartizitur (Cuartizitur) și Habuxigyla (Gyla de Jos/Kato Gyla)⁸ (vezi tabel 1).

2. COLONIZAREA PECENEGILOR ÎN TRANSILVANIA

La mijlocul secolului al X-lea pe timpul ducilor maghiari Zoltan și Geza grupuri de pecenegi se stabilesc în Ungaria, iar documentele și cronicile maghiare îi numesc **bisseni** (**bessenyő**). Grupuri de astfel de pecenegi sunt colonizați spre sfârșitul secolului al XI-lea în Transilvania cel puțin acolo unde avem

¹ Spinei 1999, p. 100.

² Porfirogenetul 1970, p. 665–667.

³ Porfirogenetul 1970, p. 665–667.

⁴ Spinei 1999, p. 100–101.

⁵ Pentru forma propusă de FHDR (cu o transcriere mai româniată) vezi numele triburilor care **nu** sunt între paranteze, iar forma propusă de Victor Spinei (cu o transcriere grecizată) vezi forma dintre paranteze. Porfirogenetul 1970, p. 665–667; Spinei 1999, p. 99.

⁶ Kurat 1937, p. 52–53; Györffy 1972, p. 289; Golden 1991, p. 266; Spinei 1999, p. 99.

⁷ Spinei 1999, p. 99.

⁸ Porfirogenetul 1970, p. 667.

toponime care amintesc de pecenegi precum cele derivate din *bessenyő*, din nume de triburi pecenege sau care arată orientarea religioasă (păgâni).

În secolul al XI-lea, până la bătălia de la Chiraleș din 1068, o mare parte a Transilvaniei de est și de sud erau controlate militar de **pecenegii extracarpatici**. La sud de Olt în Transilvania, în ținutul Făgărașului, avem toponime cu origine turanică precum Arpaș, Avrig, Baraolt, Bățani, Biborțeni, Bögöz (azi Mugeni), Borcea, Brașov, Racoș⁹ (vezi harta) adoptate de populația săsească, ceea ce arată că aici a existat o comunitate turanică importantă, dinainte de venirea coloniștilor germani și a cumanilor, iar aceștia sunt pecenegii și uzii. Regiunile din sudul Transilvaniei până în jurul anului 1150 erau controlate de pecenegii extracarpatici.

După evenimentele de la 1068 alte grupuri de pecenegi vor intra sub autoritatea maghiară, aceștia formând așezările ce poartă numele de „Heidendorf”, adică „satul păgânilor” sau „cetatea păgânilor” (vezi harta), cum sunt localitățile de azi Secășel (jud. Alba), Benești (jud. Sibiu), Viișoara (jud. Bistrița-Năsăud) ș.a.

Ofensiva regelui István/Ștefan I al Ungariei (1001–1038) în Transilvania s-a oprit pe valea mijlocie a Mureșului. Reluarea ofensivei și a acțiunilor de expansiune teritorială are loc sub regele Ladislau I (1077–1095) și continuată de succesorii săi. Ofensiva maghiară din a doua jumătate a secolului al XI-lea se integrează în contextul expansiunii și înfrângerii pecenegilor conduși de Osul în punctul Chiraleș de către regele Solomon (1063–1074) în apropierea cetății Șirioara la 1068, cetatea fiind distrusă cu această ocazie.

Ocuparea ținuturilor din centrul Transilvaniei se petrece pe timpul regelui Ladislau I când sunt extinse prisăcile pe Târnava Mare¹⁰. Așadar, perioada regilor Ladislau I și Coloman I este marcată de ridicarea de linii de fortificații de tip prisăci în Transilvania și așezarea la frontieră a unor populații grănicere cu rolul de a supraveghea aceste prisăci. Populații cu rol grăniceresc sunt secuii, pecenegii (bissenii), dar și românii (blachii) și coloniștii germani. Descoperirile de monedă din timpul lui Ladislau I și Coloman I arată ocuparea treptată de către secui a regiunilor de pe Someșul Mare, Târnava Mare și Hârtibaciu¹¹.

Avem trei momente ale așezărilor secuilor în sudul Transilvaniei. Un prim moment se petrece în cursul secolului al XI-lea când secuii din Bihor au fost colonizați în zona de confluență a Târnavei cu Mureșul¹². În Podișul Secașelor avem de asemenea toponime pecenege: Secășel (numele vechi Beșinău), jud. Alba.

O dată cu expansiunea pe valea Târnavei Mari marcăm o a doua etapă a deplasărilor secuilor, care cândva la mijlocul secolului al XII-lea sunt așezați între valea Hârtibaciului și cea a Târnavei Mari. O comunitate importantă se formează la Saschiz (Kézd). Toponime pecenege avem la Stejăreni (mai demult Beșeneu, jud. Mureș), Boiu (de la tribul Baj, jud. Mureș).

În final secuii sunt mutați în sud-estul Transilvaniei, iar comunitățile de Orbó (Gârbova) și Kézd (Saschiz) vor forma viitoarele scaune Orbai și Kézdi din Terra Siculorum¹³. Toponime pecenege din sud-estul Transilvaniei sunt la Eșeneu (azi ține de satul Remetea, numele vechi fiind Beșineu, jud. Covasna), Pădureni (Beșeneu, Beșineu; jud. Covasna) ș.a.

Așadar, dispariția pecenegilor extracarpatici ca putere militară a dat posibilitatea regatului maghiar să se extindă în Transilvania, dar în spațiul extracarpatic se ridică o nouă putere militară, cea a cumanilor. Prin urmare apărarea granițelor estice și sud-estice din Transilvania devin o prioritate, iar liniile de prisăci și populațiile grănicere joacă un rol important¹⁴.

⁹ Busuioc-von Hasselbach 2001, I, p. 253–259; II, p. 51; Țiplic 2004, p. 71; Madgearu 2005, p. 114.

¹⁰ Țiplic 2004, p. 70–71.

¹¹ Velter 2002, p. 163–185.

¹² Țiplic 2004, p. 69–71.

¹³ Țiplic 2004, p. 70.

¹⁴ Madgearu 2005, p. 115.

Sursele bizantine arată că începând cu 1086 la Dunărea de Jos au loc convulsii militare. Cumanii îi atacă pe pecenegii de la nord de Dunăre, iar aceștia cer să fie primiți în Imperiu. Alexios I Comnenul îi primește, însă au loc revolte ce vor duce la un nou război pecenego-bizantin. Acest conflict se încheie cu **bătălia de la Lebunion** de la 29 aprilie 1091 și marchează momentul decisiv a conflictelor militare și a relațiilor militare și politice dintre bizantini și pecenegi¹⁵.

Confruntarea decisivă de la Lebunion este considerată ca o „ieșire definitivă de pe scena politică a pecenegilor”¹⁶ și punctul final al „supremației militare a pecenegilor din sud-estul Europei”¹⁷. În urma acestei victorii thema Paristrion-Paradunavon reintră sub stăpânirea Bizanțului cu Distra centrul acesteia. Înlăturarea pecenegilor atât din regiunile bizantine, cât și de la nordul Dunării, a readus Imperiul la hotarele de la Dunăre.

Supremația militară a pecenegilor la Dunărea de Jos încetează la sfârșitul secolului al XI-lea. În timpul regilor maghiari Ladislau I (1077–1095), Coloman I (1095–1116), Ștefan al II-lea (1116–1131), Bela al II-lea (1131–1141), Geza al II-lea (1141–1162) Transilvania este adusă sub administrația maghiară, ca sub Andrei al II-lea (1205–1235) regatul Ungariei să atingă linia Carpaților de Curbură și să emită pretenții dincolo de munții Carpați.

Documentele medievale cu privire la prezența și la localizarea pecenegilor în Transilvania sunt rare și incoerente. Două documente din 1210 și 1224 îi atestă pe pecenegi în Transilvania. În cel din 1210 se afirmă că Ioachim, comitele de Sibiu, avea în componența armatei pe care o conducea români și pecenegi. În Documentul din 1224 (diploma andreană)¹⁸ se precizează că oaspeții germani au dreptul să folosească „pădurea românilor și a pecenegilor, dimpreună cu apele, ca să le folosească împreună cu susnumiții români și pecenegi”¹⁹ („silvam Blacorum et Bissenorum cum aquis usus communes exercendo cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis eisdem contulimus”). Stelian Brezeanu explică sensul cuvântului *silva*: „arată o regiune care nu era deștelenită, adică sălbatică”²⁰. Această *silva* nu era organizată administrativ.

În privința localizării acestei „Silva Blacorum et Bissenorum” au fost avansate mai multe ipoteze: a) regiunea dintre valea Secașului și podișul Cibin²¹; b) zona Bârsei sau a Făgărașului²²; c) zona munților Perșani²³; d) între munții Făgăraș și Valea Oltului²⁴; e) între cumpăna apelor dintre valea Târnavei Mari și Valea Hârtibaciului²⁵; f) la sud de zona așezărilor săsești de pe Târnavă Mare în regiunea numită de sași „Unter dem Wald”²⁶; g) pe toată lungimea de sud a Transilvaniei până în Banat, cuprinzând și Țara Hațegului²⁷.

Alte documente, mai târzii, din 1324, arată prezența unor grupuri de pecenegi, în două localități din sud-estul Transilvaniei, la Valea Seacă și la Turia din jud. Covasna. Documentele menționează că aceștia erau liberi²⁸.

Dintre izvoarele istorice, **toponimia** este cea care ne arată prezența pecenegilor în Transilvania. Localități cu astfel de toponime sunt în județele Hunedoara, Mureș, Bistrița-Năsăud, Covasna, Harghita,

¹⁵ Mărculeț 2012, p. 74.

¹⁶ Brezeanu 2005, p. 216; Brezeanu 2007, p. 260; Mărculeț 2012, p. 80.

¹⁷ Mărculeț 2012, p. 82.

¹⁸ DIR C, 1951, p. 208–210.

¹⁹ DIR C, 1951, p. 208–210.

²⁰ Brezeanu 1999, p. 209–219; Madgearu 2005, p. 118.

²¹ Horedt 1958, p. 127.

²² Madgearu 2005, p. 115.

²³ G. Ferenczi 1989–1993 (1994), p. 297–298 (nota 90).

²⁴ Busuioc-von Hasselbach 2001, I, p. 253–259; II, p. 51.

²⁵ Baltag 2000, p. 230.

²⁶ Papacostea 1993, p. 79.

²⁷ Popa 1988, p. 188; Țiplic-Țiplic, 2016, p. 11.

²⁸ DIR C, 1951, p. 104–105; DIR C, 1951, p. 109–110; Szekély 1985–1986, p. 197–199.

Braşov, Alba și Sibiu (vezi harta). Acestea sunt: Bejan (Besen, jud. Hunedoara), Bejan-Târnăvița (jud. Hunedoara), Benești (Pegendorf, jud. Sibiu), Bese-Remetea (numele vechi Beşa, jud. Mureș), Culpiu (Kolpeny – Külbej, nume de trib peceneg; jud. Mureș), Eșeneu (azi ține de satul Remetea, numele vechi Beșineu, jud. Covasna), Lăzărești (doc. din 1365 spune că anterior acest sat fusese locuit de către pecenegi; jud. Harghita), Pădureni (nume vechi Beșeneu, Beșineu, jud. Covasna), Olteț (nume vechi Beșimbac, jud. Braşov), Secășel (nume vechi Beșinău, Beșineu, jud. Alba), Stejărenii (nume vechi Beşa, jud. Mureș), Tălmăciu, Tălmăcel (ambele derivate din numele tribului peceneg Tolmács; jud. Sibiu), Valea Izvoarelor (nume vechi Beșeneu, Besânău, Beșineu, jud. Mureș), Viișoara (nume vechi Beșineu, jud. Bistrița-Năsăud) (vezi tabel 2).

În spațiul extracarpatic vestic românesc sunt de asemenea toponime ce amintesc de prezența pecenegilor²⁹. Cele din județele Timiș (ex. localitățile Dudeștii Noi și Dudeștii Vechi, cu denumirile în magh. Újbesenyő, respectiv Óbesenyő) și Satu Mare (ex. Dindeștiul Mic, în magh. Kisbesenyő) poartă denumirea maghiară derivată din „bessenyő”. Dudeștii se numeau în limba română Beșenova-Nouă și Beșenova-Veche, până la schimbarea denumirii actuale. În Banatul montan pe valea Cernei avem oiconimul Pecinișca.

În spațiul extracarpatic estic și sudic românesc avem de asemenea denumiri ce amintesc de pecenegi care derivă din greaca Imperiului bizantin precum Pecineaga (în jud. Buzău și Constanța) și Peceneaga (în jud. Tulcea). În munții Făgăraș există vârful și barajul de acumulare Pecineagu (ce ține de jud. Argeș).

3. GRUPURI DE PECENEGI PE VALEA MIJLOCIE A TÂRNAVEI MARI

Toponimele care amintesc de prezența pecenegilor pe valea Târnavei Mari sunt hidronimul Kükülő (Târnavă Mare), oiconimele Beşa (azi Stejărenii), Boiu și Țopa (și oronim).

Hidronimul Târnavă are origini slave fiind „T’rûnava” și unde „târñ/trûñ” înseamnă „floare cu spini” și „ava” fiind „apă”³⁰. Numele de „târñ” vine de la o arbust cu spini care produce un fruct de culoare neagră-vineție și de mărimea măceșelor (Porumbac) din care se putea produce un soi de vin roșu. „Târnavă” în limba maghiară este „Kükülő”, are aceeași însemnătate ca și Târnavă și, etimologic, Kükülő are origini turanice pătrunzând printre denumirile maghiare datorită prezenței pecenegilor în această parte a Transilvaniei³¹.

Pe valea mijlocie a Târnavei Mari este localitatea Stejărenii (mai demult Beşa) unde, după toponimie, a fost adus un grup de pecenegi între sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea. Prima menționare a localității Stejărenii (Beşa) din jud. Mureș este târzie. În documentul emis la 15 aprilie 1305³² de către capitulul bisericii Arhanghelul Mihail din Transilvania se spune, sintetizând, că fiii lui Apa, **Grigore comitele** și **Iacob**, și **Grigore** fiul lui Nicolae, fratele lor, probabil vitreg, au ajuns la o înțelegere privind moșiile lor. Astfel pământurile sau moșiile Mălâncrav, Nou Săsesc (azi ambele în jud. Sibiu) și **Beşa** (azi Stejărenii, jud. Mureș) trec la **Grigore fiul lui Nicolae**. Alte moșii Beclean, Figa, Mălin (Malin), Totesdi, Ujfalu (Corvinești), aflate toate azi în jud. Bistrița-Năsăud, Vorumloc (Valea Viilor) și Ighișu-Nou aflate în jud. Sibiu, **Criș** și **Felța** (Florești) aflate azi în jud. Mureș, trec la **comitele Grigore fiul lui Apa**. În timp ce **Iacob fiul lui Apa**, rămâne cu Frăua (Axente Sever, jud. Sibiu), Chețiu, Beud, Babus, Mușeni (Nușeni), Karatsontelke, Moltsed, Bidu (Bidiu), Bretea toate aflate în jud. Bistrița-Năsăud.

Stejărenii avea vechea denumire de **Beşa**, care este o pronunțare românească a latinescului Besse

²⁹ Oța 2004, p. 489–519; Crișan 2011, p. 97–111.

³⁰ Baltag 2000, p. 248; Frățilă 2002, p. 159; Frățilă 2011, p. 215.

³¹ Baltag 2000, p. 249.

³² DIR C, 1951, p. 42.

fiind forma prescurtată a denumirii „bessenyő” și face referire la pecenegi, populație de neam turanic³³. În latina cancelariei maghiare localitatea este amintită cu numele de „Villa Besse”. Documentele amintesc pe lângă vechea denumire românească de Beșa următoarele forme: în magh. Bese, Besse; în săsească Peschenderf; în germ. Peschendorf, Beschendorf; în lat. Villa Besse, Peschdorf, Pezendorf³⁴.

Pecenegii în sursele documentare apar sub diverse nume: Besenyő/Bečenök la unguri; Pačanak-i la georgieni; Pacinnak la armeni; Patzinakitai/Patzinakoi la greci; Pecenegi/Pecenezi la slavii răsăriteni; Pieczyngowie/Piecinigi la polonezi; Pizenaci, Bissen, Bessi în textele latine³⁵. În Transilvania în limba română s-au păstrat variante după cel maghiar: Beșa, Beșineu, Beșeneu, Beșimbac, Beșinău, Besânău.

Cercetările arheologice de teren au arătat că la Stejărenii în punctul „În Poieni” aflat la sud de actualul sat a existat o așezare unde fragmentele ceramice culese aveau o pastă nisipoasă și erau lucrate la roata rapidă fiind datate între secolele XI-XII³⁶. La sud de punctul „În Poieni” se află o fortificație în punctul numit „Poarta Fânaței” (Haltsken), necercetată, ce bara drumul spre nord pe valea Bessei până la Târnava Mare dinspre valea Hârtibaciului³⁷.

În privința documentelor se mai spune că la 1309 în Beșa este amintit preotul Herric de Beșa (Passchendorf) care ținea de capitlul Criș³⁸. În 1322 Iacob fiul lui Apa și comite de Târnava voia să ia de la Gyegus, fiul lui Nicolae, și frate după mamă cu Iacob, moșiile Mălâncrav, Criș, Beșa, Felța, Noul Săsesc și Roandola și să le lipească la comitatul Târnava. Însă afacerea nu are loc întrucât se opun episcopul Transilvaniei, conducătorii capitlurilor, dar și reprezentanții nobililor, secuilor și sașilor. Astfel localitățile menționate rămân în comitatul Alba așa cum au ținut încă de la ridicarea bisericii arhanghelul Mihail din Transilvania³⁹. Documentul din 1340 confirmă că moșiile Mălâncrav, Noul, Roandola, Criș, Felța și Beșa aparțin fiilor lui Iacob și lui Jegus și fiilor săi. Fiii lui Iacob se numesc Andrei, Iacob, Ivan și Denus. Aceste posesii țin de neamul lor de pe vremea lui Apa bunicul lor⁴⁰.

În discuție aduc și localitatea **Criș**. Aceasta este pe o vale paralelă cu valea Beșei. Formele vechi ale numelui localității sunt în magh. Keresd, în săsească Kreisch, în germ. Kreisch, în lat. Crys, Kreis, Keresdh, Krisch⁴¹. Sunt două variante cu privire la originea numelui satului, anume că derivă din termenul slav „križ”, care înseamnă „cruce”⁴² sau din *keres* (körös=keres=criș), care se referă la „aur” (cum e la Baia de Criș adică „mina de aur”)⁴³. Numele vechi a localității nu face trimitere la pecenegi, ci mai degrabă arată prezența unei populații slavo-române. Documentul din 1305 ne spune că localitatea a **aparținut familiei Apa** de mai timpuriu decât documentul în cauză, iar familia Apa se trage din neam peceneg. Aceasta ar fi singura deducție cu privire la prezența pecenegilor la Criș.

Așadar, ambele localități au aparținut neamului Apa, din care se trage familiile Apafi și Bethlen de Beclean. Crișul va trece în posesia familiei Bethlen de Beclean în secolul al XV-lea, iar de aici se va dezvolta ramura Bethlen de Criș.

Potrivit cercetărilor maghiari **familia Bethlen** este o familie aristocrată cu origini pecenege⁴⁴. Astfel pe lângă numele direct a localității Beșa (azi Stejărenii), care face referire directă la prezența unei comunități de pecenegi, numele familiilor Apafi și Bethlen, indirect, trimit către pecenegi. Apa și Bethlen

³³ Kisch 1929, p. 161 (193).

³⁴ Wagner 1977, p. 290; Șovrea 2019, p. 7–30.

³⁵ Spinei 1999, p. 88.

³⁶ Baltag 2000, p. 239.

³⁷ Baltag-Amlacher 1987–1988, p. 106.

³⁸ DIR C, 1951, p. 94.

³⁹ DIR C, 1951, p. 37.

⁴⁰ DIR C, 1951, p. 528.

⁴¹ Wagner 1977, p. 286

⁴² Kisch 1929, p. 51 (83), 275 (307); Baltag 2000, p. 247; Buza-Mărculeț 2010, p. 254.

⁴³ Kisch 1929, p. 51 (83); Baltag 2000, p. 247.

⁴⁴ Belitzky 2004, p. 147.

țin de ginta **Becsegergely**. Această gintă își avea posesiile originale între Dunăre și Tisa în comitatul Csongrád. Unul dintre membrii acestei ginte, anume Apa a cumpărat proprietatea Décse din comitatul Solnoc, iar urmașii lui au obținut noi proprietăți în comitatele Solnoc, Dăbâca, Crasna, dar și altele⁴⁵.

În aceeași situație este localitatea **Boiu**, jud. Mureș, aflată la aproximativ 30 km NE de localitățile Criș și Stejăreni. Boiu nu este la sud de Târnava Mare, ci la nord pe celălalt mal. Prima menționare e la 1301, iar documentul⁴⁶ arată că voievodul Ladislau Kan a făcut un schimb de moșii cu comitele de Târnava, Nicolae fiul lui Dees. Primele mențiuni a localității sunt sub numele de „Bun” și „Bwn” (pronunțat „boin”). Originea numelui este turcică. Numele așezării arată prezența unui conducător cu origini turanice⁴⁷. În limba turcă există cuvântul *boy* (pronunțat *boj*), adoptat în limba română sub forma *boi* și conform DEX se referă la „înfățișare/arătare”. Localități cu acest nume mai sunt în județele Alba, Bihor, Hunedoara și Maramureș (vezi tabel 3). **Numele în maghiară** a tribului peceneg Haravoe (Charaboi)/ Qara Bay / Charawoj este de **Baj**⁴⁸ (pronunțat „Boi”).

Mai târziu, în jurul anului 1500 ramura Balasz-Blasius a familiei Bethlen intră în posesia Boiului. În 1498 Miklós Bethlen se judeca cu Sighișoara pentru moșie, iar în 1503 este menționată în posesia sa, iar din 1506 devine moșia lui Gergely Bethlen. Această ramura a familiei Bethlen va da pe Farkas Bethlen căpitan de Gherla și comite de Târnava, pe Janos Bethlen cancelar al Transilvaniei și pe Miklós Bethlen scriitor și cancelar al Transilvaniei⁴⁹.

Lângă Boiu este localitatea Țopa menționată târziu în documente în 1672, sub numele de Also-Bun și abia din 1808 sub forma „Zopa”, iar pe harta Josefină din 1769–1773 apare oronimul „Facazopy” (adică „fața Țopii”). Astfel localitatea își are numele după un toponim geografic. Satul de dezvoltă inițial din locuințele slujbașilor de la castelul Bethlen întinzându-se până la toponimul Zopa. Etimologia numelui nu este clară. Există două variante privind forma „Zopa”: una albanezo-italiană cu origini iliro-trace și cealaltă turcică. E vorba de cuvântul albanez „copë” (pronunțat tsopă) și cuvântul din dialectul venețian „zopa” (pronunțat tsopa), care înseamnă „brazdă/bulgăre de pământ”; se consideră că „zopa” are origine ilirico-tracă și poate însemna „bucată, fragment, parte, frântură”. Variantă cu origine turcică se referă la „çöp” (adică „bucată de ceva”)⁵⁰. Consider că la Boiu a fost colonizat un grup de pecenegi de către regatul Ungariei, cu rol de grăniceri ca și secuii. Pecenegii sunt turanici ca origine. Prin urmare toponimia locală a păstrat mai degrabă variantă turcică a cuvântului.

CONCLUZII

Până la conflictul dintre maghiari și pecenegi din 1068 sudul, centrul și estul Transilvaniei erau încă regiuni controlate de pecenegii extracarpatici. Pe timpul regilor maghiari Ladislau I și Coloman I are loc expansiunea regatului Ungariei înspre centrul și sud-vestul Transilvaniei. Astfel, la sfârșitul secolului al XI-lea secuii sunt colonizați în ținuturile Secașelor și Sebeșului având rolul de grăniceri. Până la mijlocul secolului al XII-lea este ocupată și regiunea dintre râurile Hârtibaciu și Târnava Mare. În această perioadă se încetățenesc hidronimele Kükülló (Târnava), Hârtibaciu și Homorod. Dacă Kükülló este un hidronim cu origine turanică adoptat de maghiari/secui de la pecenegi, hidronimele Hârtibaciu și Homorod sunt de origine maghiară având variante omonime pe lângă Bihor și în același timp arată regiunea de origine a secuilor înainte de a fi dislocați în Transilvania. Același hidronim Târnava arată o

⁴⁵ Kristó 2004, p. 327.

⁴⁶ DIR C, 1951, p. 10–11.

⁴⁷ Drăganu 1928, p. 133.

⁴⁸ Fehér 2004, p. 129.

⁴⁹ Sârbu 2010, p. 28–36.

⁵⁰ Boerescu 2008, p. 118–119 și 124. Pârvu Boerescu, *Note, completări și comentarii etimologice (2)*, în LR, LVII, nr. 2, București, 2008, p. 118–119 și 124.

prezență pe această vale a unei alte populații, cea slavo-românească deoarece denumirea de „Târnavă” are origini etimologice slavo-române.

Sistemul defensiv folosit de regatul Ungariei era format din ridicarea de linii de prisăci (gyepü/presacă) cu porți de intrare întărite cu palisade (kapu) și aparate de populații grănicere. Identificarea acestor porți se face pe baza toponimiei. În podișul Secașelor toponimele Straja și Presaca arată existența unor astfel de porți de intrare, pe valea mijlocie a Târnavei Mari avem toponimele Copșa Mică și Copșa Mare, iar pe valea superioară dealul Gyepes și localitatea Ghipeș. În final până la începutul secolului al XIII-lea secuii sunt așezați în sud-estul Transilvaniei.

Pecenegii extracarpatici sunt înfrânți în 1091 la Lebunion de către bizantini. În urma acestei victorii pecenegii pierd superioritatea militară și politică la Dunărea de Jos, bizantinii revin pe linia Dunării, iar dinspre est înaintază cumanii. În spațiul intracarpatic regalitatea maghiară înaintază până la Carpați. O dată cu această înaintare sunt colonizați cu rol grăniceresc secuii și o dată cu aceștia pecenegii aflați în slujba Regatului Ungariei încă din timpul ducilor Zoltan și Geza, fiind numiți în latina medievală de către cancelaria maghiară *bisseni*, iar în maghiară *bessenyo*. Prezența lor în Transilvania este relevată de toponime derivate din maghiarul *bessenyo* sau din latinescul *bisseni* precum la Bejan (Villa Besen, jud. Hunedoara), Beșineu (azi Eșeneu, jud. Covasna), Beșa (azi Bese-Remetea, jud. Mureș, dar și Stejăreni, jud. Mureș), Beșeneu (azi Pădureni, în magh. Besenyő, jud. Covasna), Beșinău (azi Secășel, jud. Alba), Beșimbac (azi Olteț, jud. Brașov) ș.a.

Toponimia arată prezența pecenegilor în Transilvania sub trei grupuri: 1. Pecenegii maghiarizați – *bissenii*; 2. Pecenegii extracarpatici (semnalați cu numele de „păgâni” și cu toponime turanice în sudul Transilvaniei zona Făgăraș); 3. Membrii ai unor triburi de pecenegi anume Tolmács (Tălmăciu, jud. Sibiu), Külbey (Culpiu – Kölpény, jud. Mureș) și Baj (Boiu în jud. Alba, Hunedoara, Mureș etc.).

Prezența unor grupuri de populații turanice pe valea Târnavei Mari este consemnată prin toponime (Beșa-Stejăreni, Boiu, Țopa) și hidronime (Kükülő). Informațiile documentare lipsesc. Localitatea Beșa (azi Stejărenii, jud. Mureș) este singurul toponim care face trimitere directă la pecenegi purtând în documente numele de „villa Besse”. Indirect avem toponime care arată prezența unei populații cu origini turanice pe valea Târnavei Mari precum hidronimul „Kükülő” (Târnavă). Dacă originea numelui Târnavă este clar de origine slavo-română, varianta în maghiară „Kükülő” este de origine turanică și se referă în ambele variante la o plantă cu spini și cu fructe de dimensiuni mici de culoare violetă numită Porumbar (*Prunus spinosa*). Administrația maghiară a adoptat numele turanic pe care-l foloseau pecenegii în timp ce populația locală a folosit-o pe cea veche, slavo-română.

Localitatea Boiu în documente apare cu numele de „Bun” și „Bwn” fiind de origine turanică. Atât la Boiu cât și la Criș avem nobili cu origini pecenege (Apa, Bethlen), dar menționările sunt târzii în secolele XIV-XV. La Boiu pare a fi improbabil să se așezat cumani, ca de la ei să rămână numele cu origine turanică. Localități cu numele de Boiu mai sunt în Transilvania, iar un trib peceneg în maghiară este numit Baj (pronunțat „Boi”). De asemenea oronimul și oiconimul Țopa are origini turanice provenind din „Zopa”, care înseamnă „bucată de pământ”.

Documentele cancelariei maghiare medievale nu ne dezvăluie prezența pecenegilor pe râul Târnavă Mare și de asemenea arheologia nu ne vine în ajutor nefiind cercetate situri care să arate o așezare turanică. Prin urmare doar toponimia și faptul că avem două familii cu origini pecenege, Apa și Bethlen, stăpâne peste aceste moșii, induc prezența unei populații pecenege în zonă cu rol grăniceresc.

BIBLIOGRAFIE:

- DIR C Transilvania (1075–1250), 1951.
- Baltag 2000 – Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, Cluj-Napoca, 2000.
- Baltag-Amlacher 1987–1988 – Gh. Baltag, E. Amlacher, *Contribuții la problema continuității în zona Târnavelor*, AIIA, 28, 1987–1988, p. 106.
- Belitzky 2004 – Belitzky János, *Besenyő települések magyarföldön*, în Fehér M. Jenő, *Besenyő őstörténet*, Budapesta, 2004.
- Boerescu 2008 – Pârvu Boerescu, *Note, completări și comentarii etimologice (2)*, în LR, LVII, nr. 2, București, 2008.
- Brezeanu 1999 – Stelian Brezeanu, *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, 1999.
- Brezeanu 2005 – Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, 2005.
- Brezeanu 2007 – Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, 2007.
- Busuioic-von Hasselbach – Dan Nicolae Busuioic-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cârța*, vol. I și II, Cluj-Napoca, 2001.
- Buza-Mărculeț 2010 – Mircea Buza, Ioan Mărculeț, *Originea toponimiei văii Târnavei Mari între Mediaș și Blaj*, în Lykeion, Mediaș, anul II, nr. 2, 2010.
- Crișan 2011 – Ioan Crișan, *Considerații cu privire la prezența pecenegilor în Crișana*, în *Crisia*, XLI, 2011, p. 97–111.
- Drăganu 1928 – Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928.
- Fehér 2004 – Fehér M. Jenő, *Besenyő őstörténet*, Budapesta, 2004.
- Ferenczi 1989–1993 (1994) – G. Ferenczi, *Contribuții la problema descifrării unor cuvinte scrise cu caractere runice maghiare și considerații asupra originii scrisului runic maghiar*, în AMN, I/1, 26–30, 1989–1993 (1994).
- Frățilă 2002 – Vasile Frățilă, *Studii de toponimie și dialectologie*, Editura Excelsion Art, Timișoara, 2002.
- Frățilă 2011 – Vasile Frățilă, *Studii de toponimie*, Editura Dacia XXI, 2011.
- Golden 1991 – P. B. Golden, *Aspects of the Nomadic Factor in the Economic Development of Kieven Rus'*, în *Ukrainian Economic History. Interpretive Essays*, ed. I. S. Koropecykj, Cambridge, Mass., 1991.
- Györffy 1972 – Gy. Györffy, *Sur la question de l'établissement des Petchénègues en Europe*, în *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXV, 1–3, 1972.
- Horedt 1958 – Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV-XIII*, București, 1958.
- Kisch 1929 – Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, 1929.
- Kristó 2004 – Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu (895–1324)*, Szeged, 2004.
- Kurat 1937 – A. N. Kurat, *Peçenek tarihi*, Istanbul, 1937.
- Madgearu 2005 – Alexandru Madgearu, *Români și pecenegi în sudul Transilvaniei*, în *Relații interetnice în Transilvania (sec. VI-XIII)*, coord. Zeno K. Pinter, Ioan M. Țiplic, Maria E. Țiplic, București, 2005.
- Mărculeț 2012 – Vasile Mărculeț, *Campanii și confruntări militare în secolele IV-XV. Studii de istorie militară*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila, 2012.
- Mărculeț 2013 – Vasile Mărculeț, *Bizantini și barbari la Dunărea de Jos (secolele IV-XII)*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila, 2013.
- Oța 2004 – Silviu Oța, *Populații nomade de stepă din Banat (secolele XI-XIV). I. Pecenegii și cumanii*, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, 2004, p. 489–519.
- Papacostea 1993 – Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea: între cruciată și Imperiul mongol*, 1993.
- Popa 1988 – Radu Popa, *La începutul evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988.
- Porfirogenetul 1970 – Constantin Porfirogenetul, *De administrando imperio*, în FHDR, *Izvoarele istoriei României*, 197, vol. 2.
- Sârbu 2010 – Ion Eugen Sârbu, *Monografia localității Boiu, Târgu-Mureș*, 2010.
- Spinei 1999 – Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Institutul European, Iași, 1999.
- Șovrea 2019 – Adrian N. Șovrea, *Considerații asupra evoluției istorice a bazinului Târnavei Mari în secolele X-XIII din perspectivă toponimică și arheologică (I)*, în *Alt-Schaessburg, Sighișoara*, 12, 2019.
- Szekély 1985–1986 – Zoltan Szekély, *Pecenegii în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 1985–1986.
- Țiplic 2004 – Ioan Marian Țiplic, *Contribuția pecenegilor, secuilor și sașilor la constituirea frontierei de sud a Transilvaniei (sec. XI-XIII)*, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historia*, I, 2004..
- Țiplic-Țiplic 2016 – I. M. Țiplic, Maria Țiplic, *Sudul Transilvaniei în secolul al XIII-lea, o graniță între spațiul catolic și spațiul non-catolic*, în *Transilvania*, Sibiu, 10/2016.
- Velter 2002 – Ana-Maria Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic, secolele V-XII*, București, 2002.
- Wagner 1977 – Ernst Wagner, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*, 1977.

ANEXE:

Tabel 1. Numele triburilor pecenege

Nr. crt.	Numele grecizat	Numele turanic	Numele în arabă	Numele în maghiară	Origine
1.	Cuartizitur (Kuartizitzur)	Küerçi-Çur	Çur	Csur	Kangară
2.	Scyrucalpei (Syrukal-pei)	Suru Kúl Bey	Kulpej	Külbej	Pecenegă
3.	Borotalmat	Boru Tolmaç	Talmaç	Tolmács	Pecenegă
4.	Bulatzopon	Bula-Çopon	Çopon	Csobán	Pecenegă
5.	Giazihopon (Ghazi – chopon)	Yazi-Qapan	Chopon	Kapan	Pecenegă
6.	Gyla de Jos (Kato Gyla, Habuxigyla)	(Qabuqşin)-Yula	Jyla	Jula	Kangară
7.	Haravoe (Charaboi)	Qara Bay	Charawoj	Baj	Pecenegă
8.	Iabdiertim (Iavdierti)	Yavdi ertim	Ärtim	Érdem	Kangară

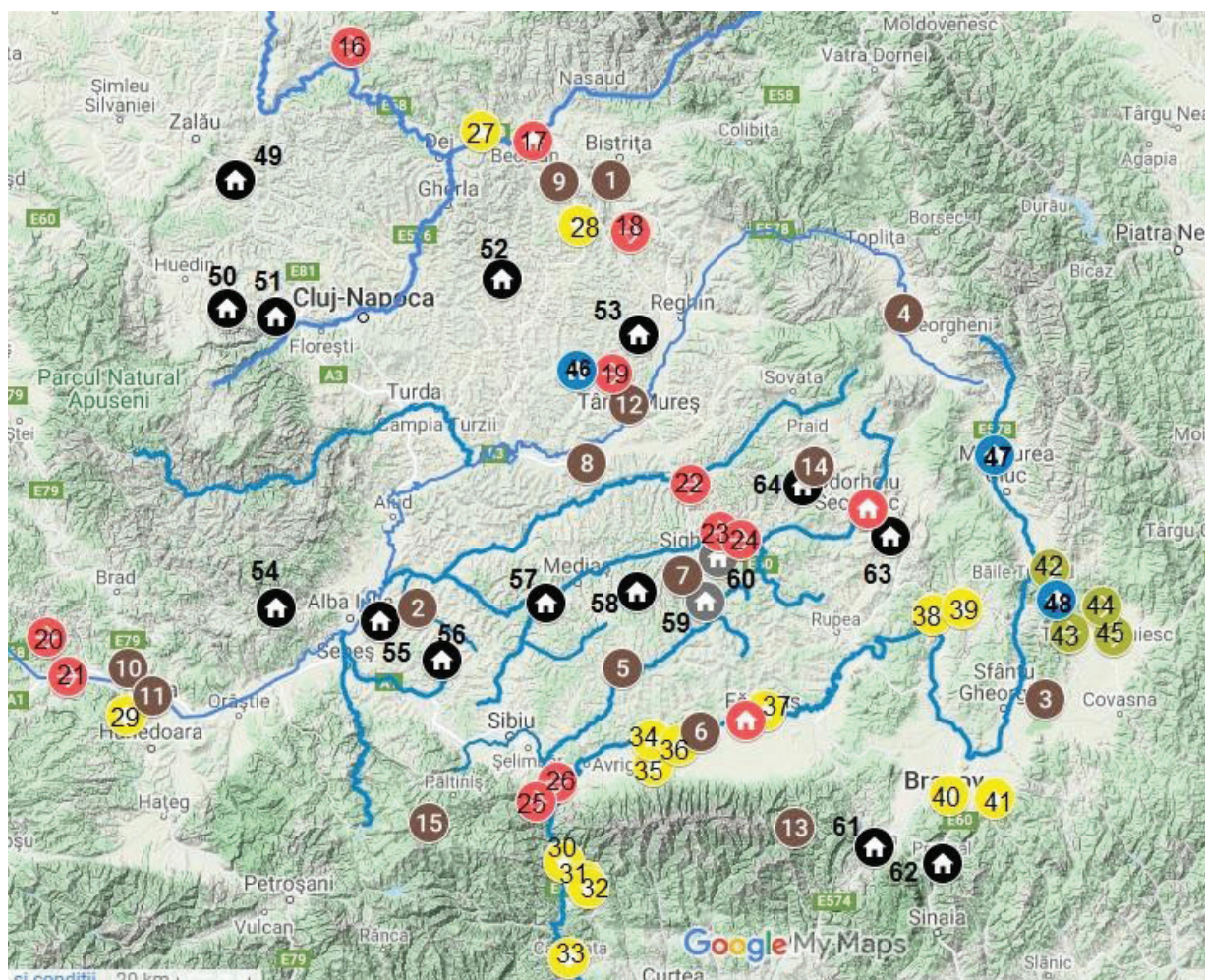
Tabel 2. Oiconime pecenege din Transilvania

Nr. crt.	Azi	Nume vechi	Jud.	În maghiară	În germană	În documentele latine	Observații
1.	Bejan	-	Hunedoara	Bezsán	-	Villa Besen (1330)	Depresiunea Deva, la nord de Mureș.
2.	Bejan-Târnă-vița	-	Hunedoara	Bezsántelep	-	Poss. Besen (1434)	Depresiunea Deva, la nord de Mureș. Azi cătun al localității Târnăvița.
3.	Benești	Bendorf	Sibiu	Bendorf	Bägendorf	Pegendorf	Valea Hârtibaciu.
4.	Bese – Remetea	Beşa	Mureș	Bese	-	?	Înglobat în satul Sâncraiu de Mureș.
5.	Chiraleș	-	Bistrița-Năsăud	Kerlés	Kirieleis	Kelemenechs (1292), Kyrileys (1345)	Locul unde s-a bătălia din 1068.
6.	Culpiu	Culpiul de Câmpie	Mureș	Mezőkölpény	-	sacerdos de Kulpen (1332)	Kolpeny nume de trib peceneg.
7.	Eșeneu, azi ține de satul Remetea	Beșineu, Șineu	Covasna	Eszenyő	-	-	Depresiunea Gheorgheni
8.	Lăzărești	Lazarfalău	Harghita	Csiklázárfalva, Lázárfalva	-	Lazarfalwa (1365)	Doc. din 1365, spune că anterior acest sat fusese locuit de către pecenegi.
9.	Pădureni	Beșeneu, Beșineu	Covasna	Besenyő	-	Besenczsed (1332), Besenzd (1334)	În apropiere de Sf. Gheorghe.
10.	Olteț	Beșimbac	Brașov	Besimbák	Beschenbach	Bezenbach (1529), Bessebbak (1534), Bessenbach (1556)	Valea Oltului, munții Făgăraș.
11.	Secășel	Beșinău, Beșineu	Alba	Besenyő, Székásbesenyő	Heidendorf	Bezenew (1509), Oláhbeseniő (1620)	Podișul Secașelor.
12.	Stejărenii	Beşa	Mureș	Bese	Peschendorf	Besse (1305)	La sud de valea Târnavei
13.	Tălmaciu	-	Sibiu	Nagytalmács	Talmesch	Tholmach (1318)	În sud-vestul depresiunii Sibiului. La intrarea pe valea Oltului.

Nr. crt.	Azi	Nume vechi	Jud.	În maghiară	În germană	În documentele latine	Observații
14.	Tălmăcel	-	Sibiu	Kistamács	Kleintalmesch	Kleyn Talmacz (1488)	În sud-vestul depresiunii Sibiului. La intrarea pe valea Oltului.
15.	Valea Izvoare-lor	Beșeneu, Besânău, Beșineu	Mureș	Buzás-bessenyő	-	Beseneu (1349), Bessenew (1414)	La sud de râul Mureș între Tg. Mureș și Luduș.
16.	Viișoara	Beșineu	Bistrița-Năsăud	Besenyó	Heidendorf	Villa Paganika (1332)	Lângă Bistrița

Table 3. Oiconime de tip „Boiu” din jud. Bihor și din județe din Transilvania

Nr. crt.	Numele localității în prezent	Vechea denumire	Forma primei menționări	Județul
1.	Boiu	Boiumb	Terra Boy (1232)	Bihor
2.	Boiu	-	Villa volahalis Boamfalua (1418) sau Bwn (1506)	Hunedoara
3.	Boiu	Boiul Mare	Terra Bwn (1301)	Mureș
4.	Boiul de Jos	-	Alsobuan (1485)	Hunedoara
5.	Boiul de Sus	-	Felsewbuan (1485)	Hunedoara
6.	Boiul Mare	-	Boon (1405), Nagy-Bwn (1566)	Maramureș
7.	Bozeni	Boj, Boș	Boos (1566)	Mureș
8.	Boia-Bârzii	Boiabârz	Boya (1386)	Hunedoara
9.	Boș (azi cartier al orașului Hunedoara)	Boz, Boju	Bosy (1358)	Hunedoara

Harta 1. Toponime cu origini pecenege din Transilvania

Toponime derivate din „Bisseni” sau „Bessenyo”: 1. Vișoara (Beșineu); 2. Secășel (Bessenijo); 3. Pădureni (Bessenyo); 4. Eșeneu (Beșineu); 5. Benești (?); 6. Olteț (Beșimbac); 7. Stejărenii (Beșa); 8. Valea Izvoarelor (Beșineu); 9. Chiraleș; 10. Bejan (Villa Besse); 11. Bejan-Tărnăvița; 12. Remetea-Bese; 13. Vărgul Pecineagul; 14. Firtușu (Bessenyo-falva); 15. Vârful Beșineu.

Toponime cu origine pecenegă după nume de triburi: 16. Boiul Mare (tribul Boy); 17. Beclean (neamul Bethlen); 19. Culpiu (Külbej); 20. Boiul de Sus; 21. Boiul de Jos; 22. Chendu (neamul Kend); 23. Boiu; 24. Boiu-Țopa; 25. Tălmăcel; 26. Tălmăciu.

Toponime cu origine turanică (pecenegă): 27. Baniștea (Arpașteu); 28 și 18 Galații Bistriței; 29. Cozia (Hunedoara); 30. Căineni; 31. Găujani; 32. Boișoara; 33. Cozia; 34. Arpașu de Jos; 35. Arpașu de Sus; 36. Ucea; 37. Galați; 38. Racoșul de sus; 39. Biborțeni; 40. Brașov (?); 41. Tărlungeni.

Toponime care în documente amintesc de prezența pecenegilor: 42. Lăzărești; 43. Turia; 44. Valea Seacă; 45. Sânzieni.

Cetăți ale păgânilor: 46. Șincai; 47. Racu; 48. Bálványos.

Prisăci: 49. Poarta Sălajului (Vaskapu); 50. Căpușul Mic (Kis Kapus); 51. Căpușul Mare (Nagy Kapus); 52. Geaca (Gyeke); 53. Poarta (Kortekapu); 54. Presaca Ampoiului (Ompolgyepu); 55. Straja (Oregyhaz); 56. Presaca (Szekasgyepu); 57. Copșa Mică (Kis Kapus); 58. Copșa Mare (Nagy Kapus); 59. Stejărenii (Poarta Fănaței); 60. Sighișoara (?); 61. Predeluț (Predial); 62. Predeal; 63. Ghipeș (Gyepes); 64. Gyepes-hegy.